

הרב אברהם ישראל סילבצקי שליט"א

ר"מ בישיבת מרכז הרב

בעניין פסיקה בספק פיקוח נפש ודין יהרג ואל יעבור (נספח להתכתבות עם הרב יואל עמיטל)

א. כתוספת לדברים יש להדגיש שבנוגע למצוות ישוב ארץ ישראל אף אם נעמיד בזה מחלוקת ראשונים (דבר שאיננו פשוט כפש"נ), כבר הכריעו גדולי הדורות הלכה למעשה כרמב"ן כפש"כ במכתב ולא העלו שיקולי פיקוח נפש ושעת הדחק וכדו' במאזני ההכרעה, על כן אנן בתריה אזלינן ואין לנו אלא מה שהורו לנו רבותינו. כל שיש לדון הוא מדוע לא נכלל כלל זה דספק נפשות להקל בשיקולי הפסיקה המקוריים של גדולי הדורות, ועל כך ענינו את חלקנו בס"ד.

בטור בסי' קנ"ז פסק אף הוא כאביו הרא"ש שאפשר למסור את הנפש בשאר מצוות ועיי"ש בב"י שלא הזכיר את התרומת הדשן (סי' קצ"ט) והביא ראיות מסוגיות שונות להכריע כן במחלוקת הראשונים הנ"ל. מבואר כפש"כ, שאין לדון בזה משום ספק נפשות כלל כיון שבזה גופא חלוקים הראשונים הנ"ל, ומספיקים ראיות שונות על מנת להוציא את הפסק מכלל שב ואל תעשה כפש"נ.

ובעיקר פסקו של התרוה"ד, אחר זמן עלתה בדעתי בס"ד אפשרות נוספת לבאר את דבריו לאור מש"כ בזמנו. זה לשון תרוה"ד - "והיה נראה והואיל דפלוגתא דרבוותא אזלינן לקולא באיסור בסכנת נפשות, כדפסק תלמודא בפ' מפנין (שבת קכט ע"א) בפלוגתא דאמוראי דספק נפשות להקל, וכן פסק אשירי במס' יומא בפלוגתא דרבוותא. אמנם י"ל הכא דלענין קידוש השם שלא הקפידה תורה על אבוד נפשות מיישראל, ואמרה מסור עצמך על קידוש השם לא ילפינן לה משאר ספיקא דלית בהו משום קידוש השם. ונראה דלפי הענין ושרואין אנו כוונתו מורין לו". דבריו קשים לכל מעיין, שהרי בזה חלוקים הראשונים אם יש בעניין זה קידוש השם אם לאו. במכתב הנ"ל ביארנו שזה גופא כוונת התרוה"ד עצמו. והיינו שכיון שנחלקו הראשונים בעיקר השאלה אם יש בזה קידו"ה על כרחך הדין הוא שב ואל תעשה וע"כ יכול ליהרג בשו"א ואל יעבור. לפי זה מש"כ שם "אמנם וכו'" הוא ביאור שיטת הרא"ש וסיעתו כנימוק לכך שאי אפשר לומר ספק נפשות לקולא, דכיון שאליבא דהרא"ש בקידוש השם עסקינן "שלא הקפידה תורה על נפשות ישראל" וממילא נחלק הוא על עצם השייכות של שיקולי פיקוח נפש בנדו"ד, "לא ילפינן לה משאר ספיקא" ואין זה בגדר ספק נפשות דאזלינן ביה לקולא.

אמנם כבר נתבאר שיש להבין שבמקום שאין דין "וחי בהם" מחויב למסור את נפשו משום "ונקדשתי" בכל המצוות כולם כפש"כ תלמידי רבינו יונה עמ"ס ע"ז בדעת רש"י. ועיי' ברמב"ם בפ"ה מה' יסוה"ת ה"ז - "ומנין שאפילו במקום סכנת נפשות אין עוברין על אחת משלש עבירות אלו שנ' ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך אפילו נוטל את נפשך והריגת נפש מיישראל לרפות נפש אחת או להציל אדם מיד אנס דבר שהדעת נוטה לו הוא שאין מאבדין נפש מפני נפש ועריות הוקשו לנפשות שנאמר כי כאשר

יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה". משמע מלשון הר"מ שמסירות הנפש על כל ג' עבירות הוא משום מצוות ואהבת וכו', וסברת מאי חזית והילפותא מן ההיקש לנערה המאורסה בסנהדרין (ע"ד ע"א) עניינם רק לכלול עבירות אלה במצוות ואהבת. ובאמת כן הם פשטי המקראות ד"בכל נפשך – אפילו נוטל את נפשך" איננו עוסק רק בלאו דע"ז כי אם בכל המצוות כולן. ויסוד להבנה זו מצאתי בר"ן על הרי"ף במס' ע"ז וט' ע"א מדפי הרי"ף) שנתקשה מדוע לא נכללו כל המצוות כולן במצוות ואהבת. ועיי"ש שתירץ שמשום דין וחי בהם לא נכללו כל המצוות במצוות ואהבת חוץ מלאו דע"ז שהמודה בה ככופר בכל התורה כולה. אומנם הרמב"ם ס"ל שגם לאו דרציחה ולא דג"ע נכללים במצוות ואהבת, מאחר שאין בהם דין וחי בהם כפי שנתבאר. וכן מדויק מלשונו בספר המצוות (מ"ע ט') – "היא שצונו לקדש את השם והוא אמרו ונקדשתי בתוך בני ישראל וכו' וזאת היא מצוות קדוש השם המצווים בה בני ישראל בכללם רוצה לומר מסירת נפשנו למות ביד האונס על אהבתו ית' ואמונת יחודו". וכן מפורש באיגרת השמד – "וקדוש השם הוא הפך חלול השם. וזה שהאדם כשיעשה מצוה מן המצוות ולא יערב עמה כונה מן הכוונות אלא אהבת ה' יתעלה ועבודתו לבד הנה הוא קדש את השם, ואם עשה בקהל קדש השם ברבים".

לפי זה מובן שעניינה של מצוות "ונקדשתי" לדעת הרמב"ם, הינו גילוי של אהבת השם באופן מיוחד לעיני בשר ודם ועיתים אף בינו לבין קונו. גילוי זה הינו מצות עשה בפנ"ע ובה מתקיים קיום נוסף של "ונקדשתי" מלבד קיום מצוות אהבת השם בעצם המעשה. בזה מובן מדוע שייך קידוש השם גם במי שפורש מן העבירה או מקיים מצווה מפני הבורא ב"ה בלבד, היינו מפני אהבת השם, וכן אצל תלמיד חכם המקדש את השם במעשיו וכו' כפש"כ הרמב"ם בסוף פרק ה' מה' יסוה"ת ובאיגרת השמד שם ואכמ"ל.

ובזה אמרתי ליישב מה שנתקשו בתוס' (סנה' ע"ד ע"ב ד"ה בן נח) מדוע נסתפקה הגמ' לעניין מצוות קידוש השם בבן נח והרי אין לו דין וחי בהם ופשוט אם כן שמחויב למסור את הנפש. ועיי"ש בתוס' שתירצו שכל דין וחי בהם הוא רק כדי שלא נילף מרוצח ונערה מאורסה לשאר מצוות. אך אליבא דהרמב"ם לק"מ דקיום מצוות ואהבת וכו' היא המחייבת ליהרג על קידו"ה, ואין בן נח מצווה בה.

אם כנים דברינו מובן היטב הא דנחלקו הרמב"ם והתוס' לענין פטור קרקע עולם באישה, אי ילפינן דין זה מסברת מאי חזית. שהנה הרמב"ם השמיט דין קרקע עולם אף שהתוס' (ד"ה והא אסתר סהדרין ע"ד ע"ב) למדו כן מסברא שאלו היו זורקים אדם על תינוק לא היה מחויב למסור את נפשו כיון שהוא בשב ואל תעשה וכשם שחלה סברת מאי חזית כלפי חבירו, ה"ה כלפי עצמו – "דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומקי טפי דילמא דמא דידי סומק טפי כיון דלא עביד מעשה". והגר"ח זצ"ל בחידושו בה' יסוה"ת כתב דאפש"ל בדעת הרמב"ם דסברת מאי חזית איננה שב ואל תעשה אלא שיש למסור את הנפש בקו"ע וע"כ באופן עקרוני גם כאשר זורקים אדם על תינוק עליו למסור את נפשו וסרה ראיית התוס'. ולפי מש"כ הדבר מוכרח כיון שכבר כלל הרמב"ם את כל ג' העבירות בעשה דואהבת כפש"נ, ואם כן עניינה של סברת מאי חזית לברר מדוע אין דין וחי בהם ותו לא שע"י כך חוזר הדין המקורי של מסירות נפש בקו"ע משום ואהבת. אך אליבא דתוס' אי אפשר לפרש כן, שהרי ס"ל דקרא דוחי בהם הוא רק כדי שלא נילף מרוצח ונערה

מאורסה, אם כן מעולם לא היו מוסרים את הנפש על המצוות לולא לימוד מפורש בכל אחד מג' העבירות. אשר לפי זה בהכרח ס"ל לתוס' דסברת מאי חזית איננה הפקעת דין וחי בהם כ"א סברא עצמית המחייבת ליהרג בלאו דרציחה היינו שכיון שאי אפשר להכריע בין חייו לחיי חבריו עליו להשאר בשב ואל תעשה. ומזה ילפינן דין קרקע עולם באישה דפטורה בשב ואל תעשה כפש"כ התוס'.

והנה לכאורה יקשה לכל מעיין כיצד הבינו תוס' שיש ללמוד קרקע עולם מרוצח. שאף שבלאו דרציחה עליו להיות בשב ואל תעשה אין לזה שייכות ללאו דעריות דסו"ס נשאר בשו"א ברציחה משום שא"א לו להכריע בין חייו לחיי חבריו ומה בין זה לקרקע עולם באישה. ונראה דס"ל לתוס' שכשם שבלאו דרציחה אינו יכול להכריע בין חייו לחיי חבריו, כך בגילוי עריות ובע"ז עליו להכריע בין חייו ובין עבירה שתעשה על ידו ששקולה לחייו. לפי זה ההיקש בין נערה מאורסה לרוצח באה ללמדנו שכשם שברוצח שקולה הריגתו לנטילת חייו של חבריו, כך שקולה הריגת האישה ללאו דעריות הנעשה בה. וכשם שבלאו דרציחה חוסר האפשרות להכריע מכריח להישאר בשב ואל תעשה כן בעריות עליו להישאר בשו"א אף אם יהרג על כך, ובאשה תיפטר משום קרקע עולם. סעד לדברינו מש"כ בשיטה לר"ן (סנהדרין שם) – "חוץ מע"א וג"ע וש"ד לפי שאלו העבירות הם חמורות מכולן וכו' ע"א טעמא מבואר וכו' ושפיכות דמים ג"כ שלא יציל נפשו בדמו של חבריו, ג"ע נמי מפני שיש בהם פגם שהרי מצילין אותה בנפשו וא"כ בדין הוא שיהרג ואל יעבור וכו'". הר"ן הגדיר את ג' העבירות כעבירות חמורות שיש להירג עליהן דלא כפי שנתבאר בדעת הרמב"ם ובתלמידי רבינו יונה בדעת רש"י כפש"נ. ובג"ע באר שנהרג ע"מ שלא יפגום את האישה, הרי שילפינן מן ההיקש שפגימת האישה שקולה לנטילת נפש מישראל ומש"ה יש למסור נפשו על זה. ועיי"ש שהסיק שאין זה משום פגם האישה כי אם משום עבירה דעריות שהוא עצמו עובר וממילא גם אם יאנסוהו לבוא על בהמה יהרג, והיינו דלאו דעריות שקול לנטילת נפשו, ועלו שפיר דברי התוס'.

עכ"פ נמצינו למדים שלרמב"ם יש למסור את הנפש על כל מצוות התורה משום מצות ואהבת אה"כ יש דין וחי בהם. ונראה שזו כוונת התרוה"ד בתשובתו, שכיון שעל כל המצוות יש ליהרג הרי שספק בדין וחי בהם מחזירנו לדין הפשוט דיהרג ואל יעבור. ואם כן כיון שמסופקים אנו במח' דרבוותא אם יש דין וחי בהם במקום שרוצה ליהרג בשאר מצוות, על כרחך יש לחזור לעיקר האמונה הפשוטה גם אליבא דהרמב"ם שעל כל המצוות יהרג ואל יעבור משום מצות ואהבת וכו' אפילו נוטל את נפשו. יוצא אם כן שלמעשה בכל מקרה לעניין מלחמת כיבוש ארץ ישראל יש לפסוק כרמב"ן כפי שקבעו רבותינו מסמרות להלכה, שאף אם מסופקים אנו בדין וחי בהם, סוף סוף נחזור לעיקר האמונה למסור את הנפש על כלל המצוות כדכתב בתרוה"ד.

לפי זה תתפרש גם ההו"א של תרומת הדשן ליזיל בנידון זה לקולא כבספק נפשות להקל באופן אחר ממש"כ. שהנה לפי מה שבארנו במכתב ההו"א מתיישבת עם מסקנת התרוה"ד. אולם לפי ביאור ייקשה כיצד נקט התרוה"ד מושג של קולא לגבי מח' ראשונים החלוקים בגוף השאלה מהי הקולא ומהי החומרא. ונראה פשוט שבנידון זה אף הרא"ש סובר

שמסירות הנפש הוא חומרא ואם לא נהרג הוי קולא. שהרי לא בחיוב הריגה עסקינן כי אם בחומרא ממידת חסידות במקום שרוצה למסור נפשו על קידו"ה שבזה ס"ל לרא"ש שרשאי להחמיר ולמסור את נפשו. לכן היתה הו"א לתרוה"ד שיש להקל משום ספק נפשות ולפסוק כרמב"ם, קמ"ל שמעיקר הדין לכו"ע היה למסור את הנפש בכל המצוות ורק משום וחי בהם יעבור ואל יהרג, אך במקום שיש ספק אם יש דין וחי בהם יחזור לעיקר האמונה ויהרג ואל יעבור כפי שנתבאר.